

Обушенко Н. М., к.ю.н., викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

Загальна характеристика структурних елементів механізму правореалізації в трудовому праві

Дана стаття розкриває внутрішню структуру механізму правового регулювання. З'ясовано, що під механізмом правового регулювання слід розуміти взяту в єдинстві систему правових засобів, за допомогою яких забезпечується результативний правовий вплив на суспільні відносини – норм права, юридичних фактів і актів застосування права, правовідносин, актів реалізації прав і обов'язків. В статті охарактеризовані основні елементи правореалізації: норми права як основу механізму правореалізації, принципи права, нормативно-правові акти, акти тлумачення норм права, правовідносини, мета та завдання.

Ключові слова: акти тлумачення норм права, правовідносини, мета та завдання, юридичні факти, правореалізація, механізм правового регулювання, доцільність та ефективність, закон, відповіальність.

Данная статья раскрывает внутреннюю структуру механизма правового регулирования. Выяснено, что под механизмом правового регулирования следует понимать взятую в единстве систему правовых средств, при помощи которых обеспечивается результативный правовой вплив на общественные отношения – нормы права, юридических фактов и актов применения права, правоотношений, актов реализации прав и обязанностей. В статье охарактеризованы основные элементы правореализации: нормы права как основа механизма правореализации, принципы права, нормативно-правовые акты, акты толкования норм права, правоотношения, цель и задачи.

Ключевые слова: акты толкования норм права, правоотношения, цель и задачи, юридические факты, правореализация, механизм правового регулирования, целесообразность и эффективность, закон, ответственность.

This article reveals the internal structure of the mechanism of legal regulation. It was found that under the legal regulation mechanism should be taken to realize the unity of the system of legal means by which provide effective legal vplyv social relations – the rule of law, legal facts and acts of application of law, legal, acts of the rights and duties. The article describes the main elements of pravorealizatsii: the rule of law as the basis of the mechanism pravorealizatsii, principles of law, regulations, acts of interpretation of the law, legal, purpose and objectives.

Keywords: acts of interpretation of the law, legal, purpose and objectives, legal facts, pravorealizatsii mechanism of legal regulation, the appropriateness and efektivnosti law, responsibility.

Постановка проблеми. Аналізуючи механізм реалізації права, зокрема трудового, слід враховувати, по-перше, що він є складовим елементом більш складного та просторого механізму правового регулювання, підтвердженням цього є те, що практично усі дослідники розглядають правореалізацію як завершальний етап правового регулювання, який знаходить своє безпосереднє відображення у відповідних актах реалізації права; по-друге, що до його структури входять не лише суто юридичні інструменти, а й інші засоби не правового характеру, наприклад організаційного.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Норми права та різні аспекти реалізації права, в тому числі трудового, перебували у центрі уваги С.С. Алексєєва, В.В. Лазарєва, О.Ф. Скаун, М.І. Матузова, П.М. Рабіновича, А.С. Піголкіна, Н.Б. Болотіної, О.І. Процевського, В.С. Венедіктова, Г.І. Чанишевої, В.І. Прокопенко, П.Д. Пилипенко, О.Б. Смирнова, Л.П. Грузінова, В.Г. Короткіна, В.Д. Архіпова, Л.Ю. Бугрова та інших правників.

Мета статті – дослідження механізму правового регулювання, яке дозволяє встановити, за допомогою яких власне засобів трудові права та обов'язки осіб стають

реально можливими.

Виклад основного матеріалу. До складу механізму правовреалізації входять як правові засоби так і засоби не правового характеру очевидно, що він має розгалужену внутрішню систему. Правовреалізація – це перш за все діяльність, а будь-яка соціальна практика (діяльність) складається із таких структурних елементів: а) суб'єкти діяльності (дій, операції); б) ознаки (параметри) і функції суб'єктів, в) об'єкти (предмети) діяльності; г) ознаки і функції об'єктів (предметів) діяльності; д) мотиви і цілі діяльності; е) процеси, види діяльності, дій, операцій; ж) ознаки і функції процесів діяльності, дій, операцій; з) інструменти (засоби) діяльності; і) продукти і результати діяльності, дій, операцій; к) зовнішні умови діяльності (особливості природного, технічного, економічного і соціокультурного оточення); л) «внутрішні» умови діяльності (суб'єктні характеристики особистості) [1, с. 32].

Спробуємо виокремити та охарактеризувати найбільш важливі, з нашої точки зору, елементи механізму правовреалізації.

У першу чергу без сумніву слід назвати норми права, саме вони складають юридичну основу правозастосованої діяльності. Входячи до складу механізму правовреалізації, норми трудового права виступають як припис і як зразок, схема, модель поведінки у тих чи інших життєвих ситуаціях, що виникають у зв'язку із реалізацією осіб свого конституційного права на труд. Саме вони, правові норми, вказують суб'єктам на їх можливості, шляхи реалізації цих можливостей, а також наслідки, в тому числі негативні, які настають за вчинення в ході реалізації права різного роду порушень. Погоджуючись із позицією О.Ф. Скаун, відзначимо, що специфічне завдання норми права в механізмі правовреалізації полягає у наступному:

- а) визначити загальне коло суб'єктів, на які вона поширює свою дію;
- б) встановити зміст суспільних відносин (зміст поведінки суб'єкта), а також об'єкти правовідносин;
- в) визначити обставини, в яких особа повинна керуватися даним правилом поведінки;
- г) розкрити саме правило поведінки вказівкою на права і обов'язки учасників відносин, що регулюються, характер їх зв'язку між собою, а також державно-примусові заходи, що застосовуються до осіб у разі невиконання ними юридичних обов'язків [2, с. 500].

Розглядаючи норми права як основу механізму правовреалізації слід відзначити, що більшість норм права поєднуються у певні правові інститути. Інститут – це система відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою правових норм, які регулюють певну групу (вид) однорідних суспільних відносин. Важливість цієї категорії для правовреалізації полягає у тому, що іноді окремі норми, що застосовуються можуть не мати індивідуальної чітко сформованої мети, проте їх реалізації підпорядковується меті цілого правового інституту. Сьогодні індивідуальне трудове право включає такі правові інститути: трудовий договір; нормування праці; оплата праці; робочий час; час відпочинку; охорона здоров'я працівників на виробництві; дисципліна праці; дисциплінарна відповідальність працівників; оцінка результатів праці та атестація працівників; навчання і підвищення кваліфікації працівників; матеріальна відповідальність сторін трудового договору; індивідуальні трудові спори. Колективне трудове право включає такі правові інститути: соціальне партнерство; правовий статус трудових колективів; правовий статус профспілок та інших органів представництва трудового колективу; правовий статус об'єднань роботодавців; колективний договір і колективні угоди; вирішення колективних трудових спорів [3, с.80].

В якості наступного елементу механізму правореалізації хочемо вказати принципи права. Адже вони відіграють у ньому не меншу роль аніж норми, оскільки принципи (такі як верховенство права, законність, гуманізм, демократичність, адекватність, обґрунтованість та ін.) формують загальний характер та напрямок правореалізації. До того ж у випадках, коли нормальний процес правореалізації ускладнюється відсутністю тієї чи іншої норми права, її може замінити відповідний правовий принцип.

Обов'язковим елементом механізму правореалізації є нормативно-правові акти, які являють собою письмові документи компетентного органу держави, що містить формально обов'язкове правило поведінки загального характеру і є основною формою права для багатьох правових систем сучасності [4, с. 131]. Значення нормативно-правового акту полягає у тому, що саме у ньому об'єктивуються зазначені норми трудового права. Саме завдяки посередництву нормативно-правових актів норми права вводяться у життя, змінюються та скасовуються, і саме із нормативно-правових актів суб'єкти правореалізації дізнаються про свої права та обов'язки.

Нормативно-правові акти не однакові і різняться за рядом ознак. У найбільш загальному вигляді їх прийнято поділяти на закони та підзаконні нормативно-правові акти. Закони – це нормативно-правові активищої юридичної сили, які приймається компетентним органом шляхом здійснення складної процедури та закріплює основи правового регулювання в усіх найбільш важливих сферах суспільного-державного життя. Такими законами наприклад є: Кодекс законів про працю України, Закон України «Про оплату праці», Закон України «Про відпустки», Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) та ін.

Однак закони, як правило, містять норми загального характеру, тому більшість їх положень потребує уточнення. Для цього й існують підзаконні нормативно-правові акти, які створюються з метою конкретизації та виконання норм законів. І якщо приймати закони в нашій державі може тільки парламент, та безпосередньо народ України через інститут референдуму, то правом підзаконної нормотворчості володіє досить велика кількість суб'єктів. А в сфері трудового права коло цих суб'єктів ще збільшується за рахунок можливості видавати в межах підприємств, установ, організацій локальні нормативно-правові акти, які також є частиною національного трудового законодавства.

Також хочеться окремо відзначити досить важоме значення для механізму правореалізації такого елементу як акти тлумачення норм права. У даному контексті слід погодитися із думкою А.В. Осипова, який пише, що тлумачення права – це необхідний та важливий елемент право реалізаційної діяльності, зокрема право-застосування. Перш ніж застосувати якусь норму права слід уяснити її справжній сенс (сутність, зміст), а у деяких випадках і роз'яснити. Тлумачення права – це складна та багатогранна діяльність різних суб'єктів, що являє собою інтелектуальний процес, спрямований пізнання та роз'яснення суті правових норм [5, с. 440]. Також доречно з цього приводу навести точку зору В.В. Диаконова, який пише, що абстрактний характер норм права, наявність у законодавстві оціночних категорій, нечіткостей, протиріч, правових колізій загострює потребу в тлумаченні права. Головна мета тлумачення полягає в забезпеченні правильного й однакового розуміння і реалізації права. Тлумачення сприяє наданню праву ознаки формальної визначеності [6, с. 125-128]. Далі автор зазначає, що тлумачення норм права – це розумовий процес, що включає з'ясування і роз'яснення змісту і змісту норм права. У тлумаченні виділяються два аспекти - внутрішній - з'ясування і зовнішній - роз'яснення. Спочатку

необхідно з'ясувати юридичний зміст норми права, а потім необхідно пояснити дане розуміння норми права третім особам. З'ясування змісту норми права - це тлумачення для себе, роз'яснення змісту норми права - це тлумачення змісту норми права для інших осіб. Реалізація права, включаючи правозастосовну діяльність, яка завжди супроводжується тлумаченням норм права. Існує безліч причин, що обумовлюють необхідність тлумачення права. Як і будь-яка цілеспрямована діяльність, реалізація права об'єктивно вимагає його свідомо-вольового осмислення [6, с.125-128].

Не вдаючись у класифікацію існуючих різновидів тлумачення права назначимо, що в Україні офіційне тлумачення правових норм здійснює Конституційний Суд України. Так згідно зі статтею 13 Закону України «Про конституційний Суд України» Конституційний Суд України приймає рішення та дає висновки у справах щодо: 1) конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України; 2) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; 3) офіційного тлумачення Конституції та законів України [7] та ін.

Акти тлумачення права являють собою інтерпретаційні документи, які не створюють нових правових положень, не змінюють та не скасовують існуючих, а лише містять певні роз'яснення та уточнення з приводу тих чи інших правових норм, з метою забезпечення однакового розуміння та одноманітності реалізації чинних нормативно-правових актів.

Далі, важливим елементом механізму реалізації норм трудового права виступають правовідносини. Правовідносини у сфері трудового права — це врегульовані нормами трудового законодавства трудові й тісно пов'язані з ними відносини у сфері праці [8, с. 87]. Аналізуючи норми права, відзначимо, що існують дві точки зору з приводу можливості реалізації права. Відповідно до першої правореалізація здійснюється тільки через відповідні правовідносини. Друга точка зору об'єднала прибічників позиції, згідно з якою норми права, зокрема трудового, можуть реалізовуватися і поза правовідносинами. Ми підтримуємо другу точку зору і вважаємо її більш грунтовою. Однак слід відзначити, що є правники, які вважають, що існують загальні правовідносини. Вони виникають по схемі «кожний суб'єкт з усіма іншими» і що в таких правовідносинах реалізуються, з однієї сторони, конституційні норми, які закріплюють права, свободи і обов'язки громадян, а з іншої — норми кримінального й інших галузей права, які встановлюють юридичну відповідальність за вчинення відповідних правопорушень [9, с. 3 7]. На нашу думку, така позиція виглядає не досить переважливою, адже правовідносини це завжди зв'язок, обумовлений наявністю взаємних прав та обов'язків. Так Л. Грузінова та В. Короткін зазначають, що трудові відносини — це добровільний юридичний зв'язок між працівником і роботодавцем, відповідно до якого працівник зобов'язується особисто виконувати визначену трудову функцію за обумовленою спеціальністю, кваліфікацією, посадою в даній організації з підпорядкуванням внутрішньому трудовому розпорядкові, а роботодавець зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін [8, с. 89].

Основне призначення правовідносин у механізмі правореалізації це переведення, трансформація загальних приписів норм трудового права у суб'єктивні права та

обов'язки конкретних суб'єктів.

Правореалізація — це перш за все діяльність, а діяльність не існує сама по собі, вона завжди нерозривно пов'язана із тим, хто її реалізує. Від так наступним елементом механізму реалізації норм трудового права виступають суб'єкти. З приводу даного питання дoreчно навести точку зору В.І. Гоймана, який свого часу писав, що центральне місце у механізмі правового регулювання займають соціальний суб'єкт, його особистісні ресурси, інтереси і потреби, мотивація дій і самі ці дії, вчений зазначає, що стосовно пріоритету особи (суб'єкта) повинні моделюватися юридичні засоби, здійснюватися усі інші перетворення в середовищі дії права [10, с. 36]. Отже суб'єкти є одним з ключових елементів механізму правореалізації не тільки тому, що вони безпосередньо реалізовують правові норми на практиці, а й тому, що саме їх потреби та інтереси на певному проміжку суспільного розвитку значним чином обумовлюють структуру правореалізаційного механізму, відображають його дієвість, адекватність існуючим реаліям, доцільність та ефективність.

Основним правовим засобом правореалізаційного механізму виступають форми реалізації права, це дотримання, виконання, використання та правозастосування. Не вдаючись до деталізації їх сутності підкреслимо, що всі наведені форми також мають внутрішній механізм їх здійснення, який у загальному вигляді зводиться до встановлення певної послідовності дій (чи навпаки, бездіяльності).

Що стосується організаційних засобів механізму правореалізації, то вони можуть доволі різними, як то: проведення кадрової і навчально-виховної роботи, створення відповідних органів та провадження посад, здійснення видавницької роботи тощо.

Всі зазначені форми реалізуються через певну поведінку, тому ще одним елементом механізму правореалізації виступають акти безпосередньої реалізації норм трудового права. Їх сутність полягає у певній фактичній поведінці, що здійснюють суб'єкти трудового права та трудових правовідносин під час реалізації ними своїх прав та відповідних юридичних обов'язків. Ця поведінка може проявлятися як у формі активних дій, так і бездіяльності, залежно від того, яка із вищезазначених форм правореалізації застосовується суб'єктом під час реалізації норм трудового права. Важливість цього елементу полягає в тому, що саме у ньому досягається кінцева мета як правозастосовного механізму так і механізму правового регулювання в цілому.

Слід відзначити, що особливі місце серед актів безпосередньої правореалізації займають акти правозастосування, які являють собою індивідуальне рішення повноважного органу стосовно прав та обов'язків чітко визначені особи у конкретній ситуації.

І нарешті, останніми елементами механізму правореалізації, є мета та завдання. Необхідність виокремлення цих елементів обумовлена тим, що жодна діяльність не може здійснюватися за відсутності мети та завдань, адже у такому разі вона буде позбавлена усілякого сенсу. Саме мета і завдання обумовлюють суспільну значимість та необхідність існування механізму правореалізації, вони, строго кажучи, наповнюють його функціонування сенсом, певною ідеєю.

Загальною метою механізму реалізації норм трудового права є забезпечення нормального протікання, гармонійного розвитку та надійного захисту трудових відносин. Що ж стосується завдань механізму правореалізації, то з нашої точки зору, вони полягають у забезпеченні реальної можливості суб'єктам трудового права у кожному конкретному випадку правореалізації здійснити свої законні права, досягнути поставленої мети, отримати бажане, в тому числі відновити порушені права та

притягнути винних осіб до відповідальності.

Висновки. Від так вважаємо, що під механізмом реалізації норм трудового права слід розуміти складну систему оптимально організованих засобів правового та неправового характеру за допомогою яких закріплені у нормах трудового та суміжних галузей права можливості втілюються у життя в правомірній поведінці суб'єктів.

Отже, резюмуючи все вищевикладене можемо констатувати, що хоча процес реалізації норм трудового права і виступає складовим елементом загального механізму правового регулювання, проте все ж таки він характеризується наявністю власного внутрішнього механізму, який увібрал у себе як частину рис та властивостей притаманних механізму правового регулювання, так і має власні специфічні ознаки та елементи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. М., «Наука», 1984. с. 268.
2. Скаакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. — Харків: Консум, 2001. — 656 с.
3. Болотіна Н. Б. Трудове право України: Підручник. — 4-те вид., стер. — К.: Вікар, 2006. — 725 с — (Вища освіта ХХІ століття).
4. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: Навчальний посібник. - 3-те вид., змін, й доп.- Тернопіль: Карт-бланш, 2002.- 247с.
5. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько., М.: Юристъ, 1997,—672с.
6. Учебное пособие по теории государства и права // Диаконов В.В. Учебное пособие 147 с.
7. Про Конституційний Суд України Закон України // Відомості Верховної Ради України, 1996, N 49, ст.272 .
8. Грузінова Л. П., Короткін В. Г. Трудове право України: Навч посіб. — К.: МАУП, 2003. Ч. 1.; — 128 с.: Бібліогр.: с. 124–126.
9. Гнатюк М. Д. Правозастосування та його місце в процесі реалізації права : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. — К., 2007. — 211арк. — Бібліогр.: арк. 188-211.
10. Гойман В.И. Действие права (методологический анализ). — Автореф. дисс. ... докт. юр. наук. — М., 1992. — 40 с.

